

Stanisław Wyspiański

(1869 - 1907), dramatopisarz, poeta, malarz i reformator teatru; syn rzeźbiarza; 1884/85 i 1887 - 95 studiował w krak. Szkole Sztuk Pięknych (był m.in. uczniem i współpracownikiem J. Matejki) oraz na UJ; 1890 - 94 za granicą, gł. w Paryżu, gdzie oddziaływała nań sztuka P. Gauguina, nabistów oraz drzeworyt jap.; 1898 - 99 kierownik graf. krak. "Życia"; 1898 - 1905 działał m.in. jako malarz-dekorator i inscenizator w krak. teatrach; 1902 został docentem ASP; od 1897 czł. Towarzystwa Artystów Polskich Sztuka (Sztuka), 1902 czł. Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana. Ulubioną techniką Wyspiańskiego był pastel (wizerunki dzieci, autoportrety); zajmował się też grafiką (m.in. ilustracje do Iliady Homera, winiety i układy graf. tyg. "Życie" oraz wyd. własnych dramatów, fluoroforty). Ważne miejsce w jego działalności, rozpoczętej współpracą z Matejką i J. Mehofferem przy polichromii Kościoła Mariackiego, zajmowały projekty witraży i polichromii wnętrz, np. w krak. kościele Franciszkanów (1897 - 1905) oraz nie zrealizowane w katedrze lwow. (1892 - 94) i wawelskiej (1900 - 02). W twórczości plastycznej Wyspiańskiego przeważał portret (np. K. Lewandowskiego, L. Rydla 1898) i pejzaż (m.in. cykl widoków na kopiec Kościuszki 1904 - 05). Wspólnie z W. Ekielskim stworzył projekt przebudowy wzgórza wawelskiego i uczynienia z niego Akropolisu pomnika dziejów i potęgę Polski (1904 - 08). Wyspiański opracowywał scenografie do inscenizacji własnych dramatów, projekty dekoracji wnętrz (np. siedziby Tow. Lekarskiego w Krakowie), mebli i tkanin, oraz projekty architektoniczne. Był jednym z twórców programu i praktyki tzw. sztuki stosowanej w Polsce, reformatorem grafiki książkowej; w jego stylu jest widoczny zarówno trwały wpływ Matejki, jak i żywe związki z secesją (dekoracyjność, charakterystyczna giętka i kapryśna linia, stylizacje roślinne) i impresjonizmem. W dziedzinie literatury stał się największym obok romantyków twórcą dramatu, zwł. tragedii. We wczesnych utworach Wyspiańskiego dominowała problematyka metafizyczna, wyrażająca się m.in. w nawiązaniu do antycznej tragedii i antycznego fatum jako źródła tragizmu (Meleager 1899, wyst. 1908, Protesilas i Laodamia 1899, wyst. 1903), ukazanego także w realiach nar. historii (dramat z dziejów powstania listopadowego Warszawianka wyd. i wyst. 1898) i ówczesnej wsi galic. (Kłątwa 1899, wyst. 1900). W późniejszej twórczości (od 1900), oprócz wielkiej polemiki polit. i historiozoficznej ze współczesnością (Wesele, wyd. i wyst. 1901, Wyzwolenie, wyd. i wyst. 1903), rozwinął nurt filoz. i metafizycznej interpretacji dziejów pol. (Legion 1900, wyst. 1911, Bolesław Śmiały, wyd. i wyst. 1903, Noc listopadowa 1904, wyst. 1908, Skalka 1907, Zygmunt August 1907 nie ukończony, wyd. zupełne 1930, wyst. 1932; w pewnej mierze również Akropolis 1904, wyst. 1926), także wątków homeryckich (Powrót Odysa 1907, wyst. 1917). W Wesele, uznawanym do dziś za największy dramat pol. XX w., zabawa weselna gromadząca chłopów i gości z miasta (akcja osnuta na realnym wydarzeniu ślubie L. Rydla z chłopką z

Bronowic, J. Mikołajczykową) przeobraża się w widowisko wizyjno-symbol., w którym następuje szydercza konfrontacja romant. mitu gotowości do powstania z niedojrzałością ówczesnego społeczeństwa. W Wyzwoleniu przeciwstawił Wyspiański współczesnym mitom ideowym i polit., zwł. romant. mesjanizmowi i tyranii poezji Mickiewiczowskiej, program wyzwolenia Polski jako silnego i takiego, jak wszędzie, państwa. W zespole dramatów filoz. i historiozoficznych (także w epicko-wizyjnych rapsodach hist.: Bolesław Śmiały 1900, Kazimierz Wielki 1900 i in.) ośr. problematyki stał się wyrosły z nietzscheanizmu dylemat życia i porządku moralnego. Od buntu wobec idei chrystianizmu (Wyzwolenie), od bezwzględnej apologii życia, mimo związanej z nim zbrodni (Bolesław Śmiały, Skałka), przez próbę pogodzenia pogańskiego tryumfu życia z tradycją chrześc. (Akropolis) doszedł Wyspiański do równie bezwzględnego ukorzenia się wobec surowego ładu moralnego (Sędziowie, wyd. i wyst. 1907), w zgodzie z którym widział szansę wielkości i realizacji racji stanu (Zygmunt August oraz parafraza Cyda P. Corneille'a, wyd. i wyst. 1907). W teatrze był pionierem antywerystycznych konwencji teatr. i nowocz. pojmowania inscenizacji; był pierwszym inscenizatorem Dziadów A. Mickiewicza (wyst. 1901, tekst adaptacji scenicznej wyd. 1901), w pełnym zakresie swe projekty inscenizacyjne i scenograficzne zrealizował w wyst. Bolesława Śmiałego. Idee teatralne Wyspiańskiego (m.in. wyrażone w studium o Szekspirowskim Hamlecie: *The Tragical Historie of Hamlet...* świeżo przeczytana i przemyślana... 1905) legły u podstaw rozwoju nowocz. sceny pol. (L. Schiller, hasło teatru ogromnego); *Dzieła zebrane* (t. 1 16 1958 71), *Listy zebrane* (t. 2, cz. 1 2 1979, t. 1, cz. 1 1994); *wybory: Dramaty* (1955), *Poezje* (1957); *Kalendarz życia i twórczości S. Wyspiańskiego 1898-1907* (1995). J. NOWAKOWSKI Wyspiański. *Studia o dramatach*, Kraków 1972; A. ŁEMPICKA Wyspiański pisarz dramatyczny, Kraków 1973; Z. KĘPIŃSKI Stanisław Wyspiański, Warszawa 1984; W. BODNICKI Z rodu tytanów, Łódź 1985; A. OKOŃSKA Stanisław Wyspiański, Warszawa 1991.